

75È ANIVERSARI DEL 14 D'ABRIL DE 1931

Memòria de la dignitat

- El record de l'experiència democràtica republicana segueix viu malgrat els 40 anys de silenci imposat per la dictadura.
- Si la policia i l'Exèrcit haguessin estat lleials, la crisi social no hauria acabat amb el règim

ANDREU MAYAYO

EL PERIÓDICO DE CATALUNYA, 13-14 D'ABRIL DE 2006

En el full de ruta del president del Govern, José Luis Rodríguez Zapatero, la recuperació de la memòria democràtica ocupa un lloc destacat. L'any passat, el vam veure acompanyant els supervivents espanyols en el 60è aniversari de l'alliberament de Mauthausen. La setmana passada, al Senat, va vindicar sense embuts la Segona República i va lligar aquell **"període de somnis"** als valors que sustenta avui la societat democràtica espanyola.

Fins i tot ha nomenat ministra d'Educació la catedràtica Mercedes Cabrera Calvo-Sotelo, una prestigiosa especialista sobre el període republicà, que acaba de publicar un extens article sobre la proclamació de la República, la Constitució i les polítiques de reformes dins del llibre que ha coordinat el professor Santos Juliá: *República y Guerra Civil en España, 1931-1939* (Espasa).

Els mateixos Reis, en la recent visita que han fet a França no van tenir inconvenient a homenatjar els centenars d'exiliats republicans i les seves famílies, establerts a Tolosa després de la guerra civil. La República, sens dubte, gaudeix de bona salut i està més viva que mai entre nosaltres com a referent d'un projecte democràtic, **"avortat per un cop militar"**, torna a ficar el bisturí Zapatero.

Ni el mateix Manuel Azaña s'hauria cregut que, 75 anys després, la seva afirmació que **"Espanya ha deixat de ser catòlica"** fos una realitat sociològica i estadística, almenys entre els joves.

Durant massa anys, la República ha estat vista a través de l'experiència traumàtica de la guerra civil, un període caòtic i de confrontació social que conduïa inevitablement a la guerra. Pels nostàlgics del franquisme i trilers del revisionisme historiogràfic, la guerra no va començar amb el fracàs del cop militar del 18 de juliol sinó pràcticament el mateix 14 d'abril del 1931 i, no cal dir, l'octubre del 1934.

La caiguda de la monarquia

Anacronisme és, sens dubte, l'adjectiu més amable amb què es pot qualificar aquesta pèrfida interpretació. Vegem els factors clau per comprendre el procés històric republicà en el context d'una Europa sumida en una profunda recessió econòmica i que virava cap a règims autoritaris.

Després del fracàs de la dictadura de Primo de Rivera, la monarquia no va aguantar el primer envit electoral. Malgrat el caciquisme imperant i l'elecció sense votació, prevista per la llei, quan en els diferents districtes el nombre de candidats era igual o inferior als que havien de ser elegits, ningú, ni el mateix Rei, va qüestionar el triomf republicà, indiscutible a les ciutats.

Monàrquics i republicans es repartien a parts iguals el nombre de regidors, 41.224 i 39.248, respectivament, però dels 1.555 regidors electes a les 50 capitals de província, 953 eren republicans i 602 monàrquics. A Catalunya els resultats van ser contundents: 3.219 republicans, 1.014 de la Lliga, 279 monàrquics, 114 socialistes i 8 comunistes.

Després del resultat electoral, el país es va posar de part republicà. Les contraccions es van anar accelerant a mesura que la gent es va apoderar dels carrers. Quan els periodistes van preguntar a l'almirall Juan Bautista Aznar si hi hauria crisi, el president del Govern es va quedar atònit: **"¿Quina altra crisi volen vostès? Espanya se'n va anar a dormir monàrquica i s'ha llevat republicana"**. Era un epitafi. Aquella mateixa nit el Rei fugia per la porta del darrere del Palau Reial i abandonava el país.

El dimarts 14 d'abril naixia la *Niña Bonita*. El part es va avançar a Eibar

(Guipúscoa) i a Barcelona, on Lluís Companys va hissar al migdia la bandera republicana a l'ajuntament. Una hora després, Francesc Macià proclamava la República Catalana dins de la Federació de Repúbliques Ibèriques. A mitja tarda, finalment, Niceto Alcalá Zamora, una persona d'ordre, catòlic i representant de la dreta liberal republicana, proclamava, com a president del Govern provisional, la República des del balcó del ministeri de la Governació a la Puerta del Sol. Madrid era una festa.

Quan es repeteix, amb massa freqüència, que en la transició política després de la mort de Franco va ser la primera vegada que es va aconseguir la democràcia d'una manera pacífica, s'oblida, per ignorància o per interès, l'adveniment festiu de la Segona República, la qual representava, per una altra part, un sisme polític i vital de més profunditat.

Aviat la normalitat es va imposar en la vida quotidiana. La Casa Codorniu inseria els dies següents un avís als diaris: **"Tenim el gust de comunicar a tots els nostres clients que, sempre respectuosos amb l'ordre establert, estem estudiant noves etiquetes dels nostres vins espumosos per substituir tan ràpidament com sigui possible les que porten emblemes del passat règim"**.

Un impuls reformador

La irrupció de les masses pels carrers el 14 d'abril va girar full al règim polític liberal oligàrquic i va obrir les portes a l'organització col·lectiva i democràtica de les classes subalternes en partits, sindicats, cooperatives, ateneus... En aquest context de forta politització i mobilització social, destaquen els joves, que aconseguiran rebaixar la majoria d'edat dels 25 als 23 anys, i les dones, que per primera vegada exerciran el dret de vot (molt abans que les seves veïnes franceses o italianes) i compartiran l'espai públic amb els homes, tant a les aules com a les fàbriques.

La **"revolució femenina"** republicana, a la qual Rodríguez Zapatero li agrada referir-se per explicar la seva aposta per un Govern paritari o la llei d'igualtat de gènere, s'explicitarà en exemples com el de Catalunya, on les dones

treballadores eren majoria en el conjunt dels tres principals sectors de producció: el tèxtil, el metall i el químic.

La República va ser un règim essencialment reformador, i va destacar pel seu impuls educatiu en un país amb un terç d'analfabets. Es van construir 16.000 noves escoles primàries, un terç de les existents, es va passar de 36.000 a 51.000 mestres, es van duplicar els instituts, es va crear la Universitat Autònoma de Barcelona, i es va edificar la ciutat universitària de Madrid. Se la va qualificar, no sense raó, com la **"república dels mestres"**. Els mestres eren majoritaris a les Corts (ara hi dominen els advocats i economistes) i la meitat serien depurats pel franquisme.

La reforma agrària es convertiria en el mascaró de proa de totes les reformes i en la mare de totes les batalles. En cert sentit, era el reflex d'una Espanya majoritàriament agrària, amb la meitat de la població activa dedicada a l'agricultura i que representava les dues terceres parts de les exportacions. El problema era l'estructura de la propietat, el latifundi (una tercera part de la superfície) i el repartiment de la renda, ja que l'u per cent dels propietaris acaparava el 42% de la riquesa agrària.

Als problemes dels jornalers sense terres, s'hi han de sumar els propietaris molt pobres amb terres insuficients i els arrendataris o rabassaires, que van polaritzar la vida política catalana amb la famosa llei de contractes de conreu. La llei de reforma agrària, tant per la seva concepció moderada com per la seva tímida aplicació, no va solucionar el problema social del camp i només va servir per enverinar el clima polític amb uns propietaris ferits en el seu amor propi i uns pagesos frustrats, per no dir traïts, per la República.

La Constitució republicana de l'any 1931, inspirada en l'alemanya de Weimar, és ambiciosa, tant com la famosa de Cadis del 1812, però més doctrinària que no pas política. L'article primer proclama: **"Espanya és una República democràtica de treballadors de tota classe, que s'organitza en règim de llibertat i justícia. Els poders de tots els seus òrgans emanen del poble. La República constitueix un Estat integral, compatible amb**

l'autonomia dels Municipis i de les Regions".

La Constitució no va ser un lloc de trobada entre totes les forces polítiques (ni tan sols entre les governamentals) sinó que, més aviat tot al contrari, va ser un terreny d'enfrontament. El futur dirigent de la dreta espanyola, el diputat José María Gil Robles, catedràtic de Dret Polític, la va qualificar d'aquesta manera: **"En l'ordre de les llibertats públiques és tirànica; en l'ordre religiós és persecutòria, i en l'ordre de la propietat és vergonyosament boltxevitzant".**

La Catalunya autònoma

La República Catalana proclamada per Francesc Macià no va passar de ser un brindis al sol. La jornada històrica del 14 d'abril tenia una dimensió hispànica i la ciutadania catalana, que havia rebut amb alegria les paraules de Macià, va agrair el gest posterior de renúncia per consolidar un projecte comú de democràcia republicana per al conjunt d'Espanya.

La República reconeixia l'autogovern de Catalunya encarnat en la institució de la Generalitat i Catalunya acceptava la via estatutària. El problema era que a Catalunya es va fer un plebiscit, el 2 d'agost de 1931, per a l'anomenat Estatut de Núria, abans de l'aprovació de la Constitució republicana. Acomodar el text estatutari al nou ordenament constitucional no va ser fàcil i, encara menys, en un clima de catalanofòbia creixent. Finalment, després de l'intent fallit de cop d'Estat del general José Sanjurjo, l'agost de l'any 1932, les Corts van donar llum verda al primer Estatut d'autonomia de la història de Catalunya. A finals d'any es van convocar eleccions al Parlament.

La Catalunya dels anys 30 es caracteritza per una modernització de les estructures productives i una modernitat de les idees i els costums socials. L'agricultura catalana, amb la meitat percentual d'actius agraris respecte a Espanya, era una de les més competitives d'Europa. La producció industrial creixia sense parar. La fàbrica de muntatge de la General Motors, instal·lada a Barcelona l'any 1932, produïa 8.000 vehicles a l'any per al mercat espanyol i portuguès. La Hispano-Olivetti fabricava 5.000 màquines d'escriure anuals. De

fulles d'afaitar Iberia se'n feien més de 100.000 diàries. D'ampolletes de vermut Martini-Rossi se n'embotellaven 18 milions a l'any. La Caixa repartia pensions vitalícies per una suma total d'un milió i mig de pessetes. EAJ 15, Ràdio Associació de Catalunya, era tot un fenomen mediàtic, amb les seves radionovel·les i programes musicals. I Pompeu Fabra publicava el diccionari normatiu de la llengua catalana.

Violació de la 'Niña Bonita'

L'alegria a casa del pobre dura poc, encara que per als poderosos resulta una eternitat. Aviat, Francesc Cambó va cridar a capítol parisenc Josep Pla i li va recriminar la seva tebior en la crítica al Govern provisional. La consigna era clara i només fa falta llegir els articles del fi periodista, a partir del juny, per comprovar que l'existència del sindicat del crim periodístic no és cosa del present o del passat recent.

Mercedes Cabrera, en els seus estudis sobre les organitzacions patronals, posa el dit a la llaga quan explica que, per als propietaris, el problema de la reforma agrària no era econòmic sinó de principis. Dit d'una manera més clara: la República qüestionava el seu dret sagrat a la propietat i el seu dret inviolable al comandament. No suportaven aquella "**xusma**" que reivindicava ara uns drets reconeguts per la llei.

La República va ser acollida amb sorpresa, recel i franca hostilitat per l'Església catòlica. A principis del mes de maig del 1931, el cardenal Segura, arquebisbe de Toledo i primat d'Espanya, publicava una pastoral, com a mínim inoportuna, en que lloava la monarquia desapareguda. Monsenyor va haver de sortir corrents cap a Roma, instat pel nunci Tedeschini, i al tornar el ministre de la Governació, el catòlic i liberal Miguel Maura, el va posar a la frontera iniciant el seu exili a França.

L'andanada antirepublicana del cardenal Segura no justifica, ni de bon tros, les greus cremes de convents i esglésies dels dies 11 i 12 del mes de maig, però les contextualitza i permet entendre millor la fúria anticlerical més enllà de les explicacions esotèriques dels ritus purificadors. Com els propietaris, l'Església

tampoc estava disposada a cedir en les seves prerrogatives divines i terrenals (l'Estat pagava un sou als 32.207 sacerdots i la despesa dels 103.974 religiosos dels dos sexes) i, molt especialment, en el seu dret d'imposar els seus criteris morals al conjunt de la població.

Les conspiracions van començar aviat i el primer avís va ser el cop d'Estat protagonitzat a Sevilla, el 10 d'agost de 1932, pel general Sanjurjo, director general de la Guàrdia Civil. L'anomenada *sanjurjada* no va passar d'un mal trago i va ser aprofitada per accelerar projectes legislatius reformistes paralitzats a les Corts. Val la pena subratllar, tenint en compte el que succeirà a partir del juliol del 1936, que la República havia abolit la pena de mort i que, malgrat la dura condemna, molt aviat el general Sanjurjo va ser indultat i va poder refer la seva vida a Portugal. El general, agraït, va dedicar tot el seu temps a conspirar contra la República.

La *Niña Bonita* va ser violada a tort i a dret. Les insurreccions anarcosindicalistes dels primers anys van anar seguides de la promoguda pels socialistes a Astúries, l'octubre del 1934. La Generalitat, presidida per Lluís Companys i atiada per Manuel Azaña, es va sumar al carnaval revolucionari.

El general Franco, a les ordres del govern dretà, va aixafar sense miraments la insurrecció asturiana, que va deixar rere seu un miler de morts, molts més ferits i empresonats. El general Batet va aconseguir la rendició de Companys i va evitar el vessament de sang. Una actitud que seria, dos anys després, recriminada pels militars sublevats i que el portaria a l'escamot d'afusellament.

La guerra va ser evitable

A la polarització social, que alimentava els extrems polítics, s'hi ha de sumar l'atomització política i, principalment, la fragmentació dels dos grans partits. La divisió interna del PSOE va impossibilitar el seu suport al Govern sorgit de la victòria (no qüestionada) del Front Popular.

La CEDA es va fracturar després de la derrota electoral i Gil Robles no va aconseguir evitar l'abandonament de molts dels seus partidaris, com el diputat

Ramón Serrano Suñer, que van anar a parar a l'extrema dreta feixista de Falange Espanyola. La primera conseqüència va ser el deteriorament polític a causa de l'augment del clima de violència. No obstant, com indica Santos Juliá: **"Si les forces armades i de seguretat haguessin guardat el seu jurament de lleialtat a la Constitució, no hauria sigut possible que els espanyols s'haguessin enfrontat en una guerra civil. La guerra va ser conseqüència directa d'un frustrat cop militar"**.

Només fa falta recordar l'exemple de la nostra transició democràtica, amb un escenari violent més intens però amb un Exèrcit disciplinat i respectuós amb el poder legalment constituït.

L'alegria, dèiem, a casa del pobre dura poc i la guerra la va transformar en una tragèdia, que es prolongaria durant 40 anys. No obstant, el seu record, com el primer amor, perdurarà sempre i es convertirà en referent on s'edificaran tots els somnis d'un demà diferent i millor.

El 14 d'abril serà recordat per les preses de la presó madrilenya de Ventas desfilant de tres en tres formant la bandera republicana amb els colors dels jerseis. Malgrat la dura repressió, la República sobreviurà a l'exili i en el subsòl de la cultura política de les classes subalternes, convertida en un referent idealitzat d'un temps on, segons la llegenda dels vençuts, tot havia estat possible, fins i tot assaltar el cel.

A aquella generació, vençuda i apallissada, que un dia com avui, 75 anys enrere, es va enamorar de la *Niña Bonita* i que molt aviat ens deixarà orfes li devem la nostra alegria i la nostra dignitat.